Literatura umple găurile din univers

Ioana Nanu

Hannah Arendt, gânditoare spectaculoasă a secolului XX, absolventă de studii clasice, când a avut un accident de mașină serios, cât timp a așteptat să fie scoasă dintre fiare, ca să verifice dacă e sau nu moartă, și-a spus versuri din Horațiu. Și așa a știut că e vie. Douglas ,,Hector", profesorul de literatură engleză și studii generale din pelicula *The History Boys* din 2006, adaptarea britanică a piesei omonime de Alan Bennett, întrebat de unul dintre elevii săi de ce îl pune să învețe poezii pe dinafară și să i le recite, dă un răspuns minunat privitor la funcția literaturii, ceva în genul că nu știe de ce, dar știe că ele îți vin când nu știi cum să umpli găurile din univers. Sigur, ceea ce înveți pe dinafară devine al tău, un bun pe care îl poți activa oricând, pentru că-l porți cu tine. Astfel, cred și eu, funcționează întreaga literatură. Versurile spun același lucru pe care-l gândești și tu, și anume că trece vremea, că ți se duce viața, numai că folosind cuvintele pe care tu nu le poți produce: „Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri/ Și niciodată n-or să vie iară". Pe cale de consecință, cu toții privim un peisaj, același peisaj, dar numai pictorul reușește să umple ceea ce, deși vedem, nu putem exprima, acele goluri personale ce devin pline prin mijlocirea artei.

Sigur că aceste gânduri despre funcția literaturii le am de mai demult, le-am mestecat deseori, dar au revenit de curând în mintea mea, când m-am întâlnit cu *Grădina de sticlă* a Tatianei Țîbuleac. Textul de acum este și o pledoarie pentru, în viziunea mea, două surori literare, Aglaya Veteranyi și Tatiana Țîbuleac. Legăturile de ,,sânge literar" sunt mai multe: amândouă autoarele au scris câte două romane, în care e greu să distingi liricul de epic; ambele au creat, între cele două romane ale fiecăreia, relații pe care cititorul, în afară de cheia estetică, le poate sesiza la nivelul interpretării freudiste (mame neglijente și mame surogat, dependență, rejectare, iubire și ură etc.), identitar-etnice (polonezi/francezi, moldoveni/ruși, unguri/români), ideologice (comunism), marxiste (mic burghezi în sensul independenței materiale; ocupația de circari, de negustori, de sticlărese), postcolonialiste (U.R.S.S. – Moldova/Imperiul Austro-Ungar – România), feministe (abuzuri pe tot ecartul misogin), istoricizante (istoria școlară a protagonistelor din *De ce fierbe copilul în mămăligă* și din *Grădina de sticlă*, de exemplu). Dacă aș putea să fac un pachet în spiritul în care se vindeau în comunism cărți la pachet, așa l-aș face, subversiv – toate cele patru romane subțiri ca obiecte, fragile ca problematică și extrem de puternice după ce le deschizi.

Dar, mai mult decât o recomandare, vreau să vorbesc aici de funcția aceea a literaturii, funcție aproape de gestație, de umplere a găurilor din universul personal. Deși pandemia a fost o perioadă nefericită din multe puncte de vedere, a fost și prilejul, pentru mine, de redescoperire a familiei, a tihnei, a vieții rurale. Patru exemple voi aduce pentru a ilustra și efectul pozitiv al pandemiei, și funcția literaturii.

Primul dintre ele îl reprezintă numele localității din apropierea Bucureștiului în care dețin o casă: Mataraua. În *Manuscrisul fanariot* al Doinei Ruști apare un personaj mataragiu, subofițer turc cu rol, uneori, de călău. Același termen, mataragiu, care e zaraf de data aceasta, îl găsim și în cel mai recent roman, *Paturi oculte*, al aceleiași autoare. Alături de satul Mataraua, în satul Hagiești se află un conac al familiei Marghiloman, și ei, descendenți fanarioți. Așadar, deși *DEX*-ul ne indică sensul lui *matara*, cu etimologia turcă, drept *1 Ploscă. 2 Bidon. 3 (Reg) Tigvă în care țăranii țin apă*, textul Doinei Ruști a fost cel care mi-a revelat originea numelui localității atestate din secolul al XVIII-lea. Îmi place să cred că acesta a fost satul în care trăia, în recluziune și blamat, un călău. S-a umplut, astfel, o gaură din universul meu.

Al doilea exemplu privește aceeași proprietate rurală unde am construit, în această perioadă,

o saună lipovenească. Chiar ideea, imaginea și atmosfera acesteia sunt rodul lecturilor mele care m-au nutrit de ani de zile cu anecdote de la băile publice ori private de acest gen: prozele scurte ale lui Cehov, ca „La baia de aburi", „Agrișul", „Chibritul suedez", o scenă din *Oblomov*, romanul lui Goncearov recitit în pandemie, una din *Pe vremea fluviului Amur* de Andreï Makine, o alta din *Vremuri grele* de Slepțov, o baie evreiască din *Complexul lui Portnoy* de Philip Roth sau una turcească din *Domnul Ibrahim și florile din Coran* de Schmitt etc..

Tot în contextul saunei voi aminti și al treilea text care a funcționat pe principiul umplerii găurilor universului personal. Pentru răcorire, o saună are nevoie de o bute, un soi de recipient de lemn în care înaintașii noștri se îmbăiau în curte, adeseori în apa în care punea frunze de nuc. Un consătean mi-a arătat butoiul bunicului, iar mintea, văzându-l, s-a umplut de versurile lui Pillat din „Odaia bunicului": „Și lângă băţu-i rustic, tăiat în lemn de vie,/ Văd putina lui unde lua băi de foi de nuc".

Ultima dintre cărțile pe care le voi folosi ca exemplu azi este *Grădina de sticlă* a Tatianei Țîbuleac. În ea, o mamă adoptivă și fiica adună sticle folosite și, după ce le curăță, spălându-le de etichete, vomă, urină și alte umori, le vând, activitate profitabilă de sorginte comunistă. Sigur că, trăind în comunism și postcomunism toată viața mea, nu mi-e străină practica domestică a recuperării sticlelor și borcanelor, împrospătată și de pelicula *Amintiri din Epoca de Aur*, partea a II-a. Dar pofta cu care am făcut, alături de familia mea, pentru prima dată în viață, conserve de iarnă, conserve pentru care am strâns o mulțime de borcane de pe la prieteni și râvna cu care le-am curățat singură de etichete și umori mai puțin literare decât cele ale autoarei moldovence a fost un act hedonist și estetic. Citeam și curățam borcane. Desigur, nu într-o cadă cu apă fierbinte și detergenți infecți, nu cu mâinile deteriorate irecuperabil după o atare îndeletnicire ani și ani de zile, dar, *in nuce*, experiența nu a fost deloc lipsită de calități lecturale.

Revin la ideea efectelor pozitive ale pandemiei: am citit, am recitit, am imersat în universul propus de autori, am construit o saună, am recuperat relații, am bucătărit. Toate, la 42 de anișori, toate, pe fondul tihnei prilejuite de pandemie.

Ceea ce v-am împărtășit este preambulul unor gânduri mai puțin plăcute, dar rod al reflecțiilor pe tema funcției, a rolului literaturii pentru un cititor care nu citește pentru a se identifica, nici escapist, ci pentru un dialog cu autorul. Și, din interacțiunile silențioase, dar rotunde și vibrante ale celor doi, cititorul știe că nu e singur, că și-a mai făcut un prieten, iar autorul și-a mai prelungit cu un pas veșnica pomenire.

Ca să nu creez cititorului acestui text vreo iluzie, declar că nu am devenit cititoarea de azi ajutată de vreun profesor. Nici de literatură, nici de altă materie. După cum nu am devenit profesoară având vreun model de rol printre profesorii mei. Felul în care sunt ca profesoară se datorează grijii și spaimei de a nu fi ca ei. Preocupată tot timpul să diminuez impostura în care mă aflam ca profesoară certificată de sistem, dar un lăutar în tot ce însemna partitura didactică, am căutat să dobândesc ulterior facultății ceea ce ar fi trebuit să capăt acolo: expertiză. Expertiză ca profesoară, expertiză în specialitate. Afară de reflecțiile copleșitoare de a nu fi impostoare cu care mi-am însoțit ultimii 20 de ani, am mai avut un exercițiu constant: observarea profesorilor de română, de limbi străine, de umanioare și a profesorilor, în general. Cu totul, am predat până azi în șapte școli de stat. În ele, am făcut următoarea contabilitate a practicilor de lectură în public, adică la școală: o profesoară de franceză, una de fizică, unul de matematică, una de latină și una de română, ultimele două citind compulsiv. Așadar, numai cinci profesori. Doar pe ei i-am văzut citind, posedând vreo carte, vorbind despre ceea ce au citit. Niciunul nu a reușit să articuleze, însă, altceva despre lecturile recente ori mai vechi decât că i-a plăcut, că e o carte bună, că mi-o recomandă. Sigur că experiențele mele cu ei sunt din zona experienței, nu a expertizei. Sigur că sunt reprezentative într-o mică măsură. Totuși, sunt relevante. Indiferent de materia pe care o predau, cei mai mulți profesori pe care i-am întâlnit nu

citesc ori citesc prost. Și, atunci, s-au născut în mine următoarele întrebări, persistente, tulburătoare, dar adevărate:

1. De ce se predă literatura în școală?
2. Se predă, oare, literatura în școală?
3. Cum predai literatură fără a fi un cititor?
4. Cum o predai fără a fi un cititor bun?

Concluziile mele, la distanță de două decade de la debutul meu ca profesoară, sună așa. Literatura există în școală din inerție și snobism. Există dintotdeauna în programele educaționale și este o artă, iar să te asociezi, prin predarea ei, cu o artă e de *bon ton*. Nu spun prin asta că nu e capitală în formarea cuiva, dar numai la modul ideal. Înșiși profesorii de română nu au formulat, față de mine, și am întrebat destui, răspunsuri care să-mi dovedească faptul că s-au gândit la întrebare. Scuturați bine, aceștia ar mărturisi că nu s-au oprit asupra întrebării nici măcar o dată. Așa că, pentru mine, prima întrebare – de ce se predă literatura în școală – a devenit și mai supărătoare, urgența ei impunându-mi-se. De câteva ori s-a eliminat ori s-a introdus limba latină în curriculum-ul românesc. De fiecare dată, am auzit argumente subțiri tocmai pentru că înșiși profesorii, de alte materii, dar, în primul rând, de limbi clasice, nu și-au formulat întrebarea, apoi diversele răspunsuri cum ar fi că limba latină și cea elină formează, de exemplu, chiar și numai prin gramatica și lexicul lor, gândirea analogică, sintetică, analitică, critică. Argument hotărâtor pentru menținerea latinei în școală, întrucât nu cunoștințele ar trebui dobândite prin educație, ci cunoaștere și deprinderi de a gândi, pe cale de consecință, nu învățăm materii/discipline, ci ne formăm gândirea și o filosofie de viață (weltanschaaung).

Se predă, oare, literatura în școală? Aici, întrucât am predat 13 ani în sistemul de stat, răspunsul mi se pare mai simplu de dat, fiind eu însămi referent: nu prea. Dicționarul ne definește astfel verbul de sorginte slavă „a preda": a transmite, a comunica cuiva în mod sistematic cunoștințele unei discipline (în cadrul unei instituții de învățământ, al unor cursuri speciale); a expune o lecție.

Așadar, după definiție, predăm cunoștințele (păreri critice, elementele de metrică și prozodie, trăsăturile unei estetici anume, structura și compoziția operei etc.) despre roman, să zicem. În afară de textele scurte, care, de obicei, se regăsesc în manual, nu se studiază textul, ci despre text. Iar fără text, predarea este numai despre, nu și a operei respective. Cum am putea preda un roman, de exemplu, fără să ne raportăm la text în mod continuu? Nicicum. Și, pentru că timpul e scurt și ai la dispoziție șase ore să predai *Ion*, de exemplu, nu studiezi romanul, ci studiezi unele chestiuni despre el. Ceea ce, deși împământenit și fără a ridica întrebări celor care o fac, și anume profesorilor de liceu, mai ales, este o perversiune. Există și un lucru care nu e o perversiune în acest proces numit predarea literaturii. Se constituie din faptul că, necitind opera ori citind-o o singură dată, în facultate, poate, așadar, în vorbele lui Nabokov, necitind-o, pentru că o carte nu se citește, ci se recitește, în fapt nu o predai/studiezi. Nici nu este posibil, pentru că nu o cunoști. Nu te întâlnești cu cineva o dată și ajungi să-l cunoști, nu-i așa? Dar ceea ce e posibil este să predai după o eventuală

primă întâlnire cu opera este să predai elevilor despre acea operă. De aceea consider că, deși impostură, nu este pervers să predai astfel.

Perversiunea și impostura se petrec doar atunci când, răspunzând la a treia întrebare – cum să predai literatură fără a fi un cititor –, începi să pretinzi că ai citit opera, fiindcă, atâta timp cât nu o studiezi, în sensul că nu aplici analiza și comentariul direct pe text, ci glosezi un text pretins parcurs integral, nu e nevoie, nu-i așa, să-l fi citit/înțeles/plăcut/displăcut/iubit/urât/înțeles/apropriat? Dar pretinzi asta!

Cât despre ultima întrebare – cum predai/studiezi literatură fără a fi un cititor bun –, e cea mai delicată și, din păcate, nu se bazează pe ceea ce școala te învață, ci e un pariu personal, mare, așa cum e și cu restul artelor. Textul literar umple goluri deopotrivă cu muzica, pictura, să zicem. Doar organul receptor și desfășurarea în timp/spațiu sunt diferite de cele ale celorlalte arte. Dar sigur nu-i poți învăța pe alții ceea ce tu nu știi. Aș adăuga că nici ceea ce nu-ți place. Sigur, îi poți învăța despre acel lucru, dar nu acel lucru. E la îndemâna oricui să infereze că e imposibil să-l faci pe elev să iubească ceva ce tu nu cunoști și nu iubești. Iar dacă, profesor fiind, ești, totuși, și un cititor bun, în lipsa studierii textului, a lui și abia apoi a altor chestiuni tangențiale (exegeze, lentile etc.), nu ai cum să-i insufli elevului întâi fiorul, apoi momente de plăcere estetică. Sigur că nu suntem părinții acestor copii, dar, ca și părinții lor, nu-i învățăm pe copii ceea ce vrem, ci ceea ce suntem. A vorbi despre literatură fără a fi un bun cititor de litaratură e ca și cum ai vorbi despre dragoste fără a fi iubit niciodată.

Ca încheiere a expunerii mele, vin cu următoare soluție incomodă, dar adevărată: să se redenumească materia predată în spiritul realității – limba și despre literatura română.

Ioana Nanu este profesoară
la *Școala Internațională Americană din București*

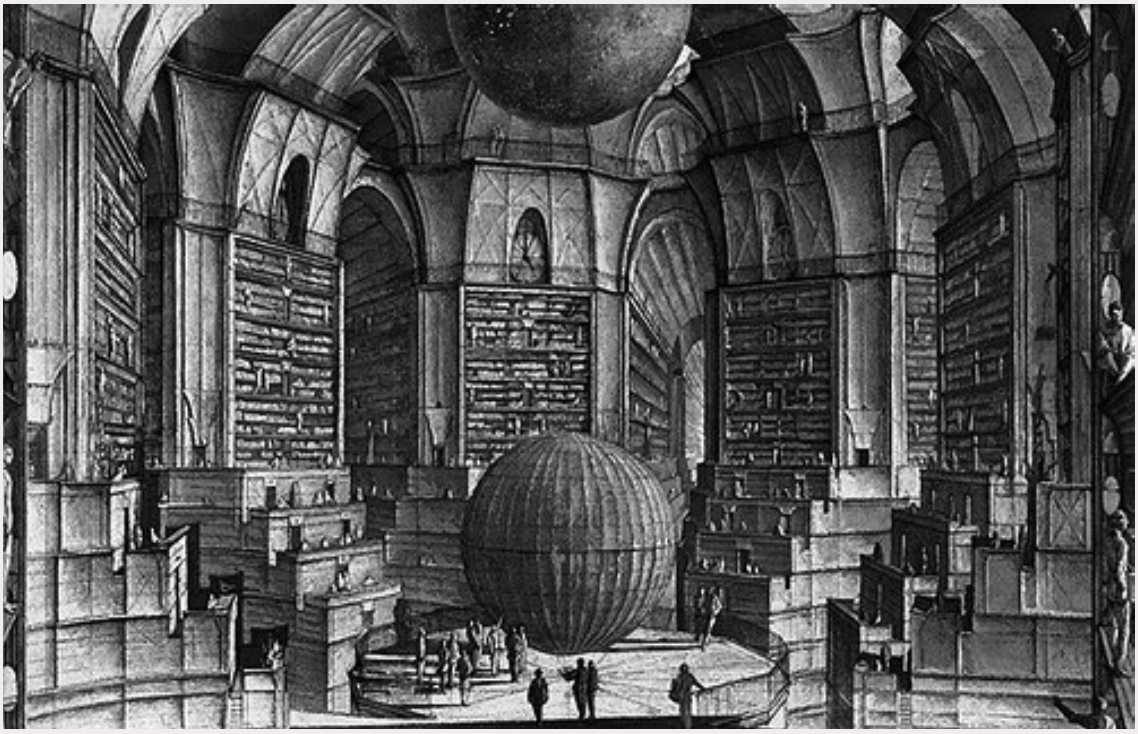

Basile, J. "Tar for Mortar: "The Library of Babel" and the Dream of Totality". Punctum Books, 2018